

२०२४ वित्तवर्षे कर्मचारिणां वेतनस्य कृते आयव्ययकस्य चतुर्थांशं चतुर्दश सहस्राधिक-सप्ताशीत्युत्तर-षट् शतम् (१४,६८७) कोटिरूप्यकाणां व्ययः भविष्यति

हिमसंस्कृतवार्ता- कार्यालयीयः प्रतिनिधिः।

आगामिवित्तवर्षस्य २०२४-२५ तमस्य वर्षस्य आयव्ययके केवलं कर्मचारिणां वेतने १४,६८७ कोटिरूप्यकाणि व्ययितानि भविष्यन्ति। वृत्त्यर्थं ९,९६९ कोटिरूप्यकाणि, ऋणस्य ब्याजस्य च परिशोधनार्थं ११,७०० कोटिरूप्यकाणि व्ययितानि भविष्यन्ति। सामाजिकसुरक्षावृत्त्यर्थं १४३८ कोटिरूप्यकाणि, परिपालनाय २७०० कोटिरूप्यकाणि व्ययितानि भविष्यन्ति। मुख्यमन्त्रिणा सुखविन्दरसिंहसुकुवुना शनिवासरे ५८,४४४ कोटिरूप्यकाणाम् आयव्ययकस्य अनुमानं प्रस्तुतम्। तस्यानुसारं दैनिकवेतने २७८.४६ कोटिरूप्यकाणि, वेतनार्थं अनुदानसहायतायां २२८०.९० कोटिरूप्यकाणि, मानदेयरूपेण ५७७.०९ कोटिरूप्यकाणि व्ययितानि भविष्यन्ति।

अवेतनार्थं अनुदानसहायतायां ३,००१.१० कोटिः, पूंजीसम्पत्त्याः अनुदानसहायतायां ७९८.५४ कोटिः, व्याजस्य ६,२५५.३४ कोटिः, ऋणस्य परिशोधनार्थं ५,५०७.३० कोटिः, आनुतोषिकस्य (ग्रेच्युटी) १,१८८.६२ कोटिः, सामाजिकसुरक्षावृत्तेः १४३८.४८ कोटिः, ऊर्जाशुल्कस्य च ५०७.२३ कोटिरूप्यकाणां व्ययः भविष्यति। प्रमुखकार्येषु ५,७८२.३९ कोटिरूप्यकाणि, निवेशे १७५.९५, ३,६३८.७० कोटिरूप्यकाणि च आगमिष्यन्ति।

अन्यशुल्केषु १४६३.०२, सामग्री-आपूर्तिषु ४३०.६०, यन्त्र-उपकरणयोः ९०.५०, अन्येषु ६०९.०९ कोटिरूप्यकाणि व्ययितानि भविष्यन्ति।

यदि वयं राज्यस्य स्वकरं अकर-आयं च पश्यामः तर्हि १५,१००.६९ कोटिरूप्यकाणि राज्यस्य स्वकरात्, ३,६३८.७० कोटिरूप्यकाणि अकरात् च भविष्यन्ति। अस्माकं कर-आयस्य विषये वदन् राज्यस्य वस्तु-सेवाकरस्य संग्रहणस्य लक्ष्यं ६,५५२.०० कोटिरूप्यकाणि अस्ति, यत् कुलकर-आयस्य ४३.३९ प्रतिशतं भविष्यति। भूमिराजस्वं १७.८४ कोटिरूप्यकाणि, डाकटिकटपञ्जीकरणात् च ६२५.५३ कोटिरूप्यकाणां आयः भविष्यति।

राज्य आबकारीतः आयः २८८४ कोटिरूप्यकाणि भविष्यति, यत् कुलकर-आयस्य १९.१० प्रतिशतं भविष्यति। वेततः २०८० कोटिरूप्यकाणि अर्जयितुं लक्ष्यं वर्तते, यत् कुलकर-आयस्य १३.७७ प्रतिशतं भविष्यति। वाहनानां करात् ९०२.२५ कोटिरूप्यकाणि आगमिष्यन्ति। यात्री-वस्तु-करात् ६५.८२ कोटिरूप्यकाणि, विद्युत्शुल्कात् ५५०.८५ कोटिरूप्यकाणि, अन्यकरेभ्यः १,४२२.४० कोटिरूप्यकाणि च आयः भविष्यति। यदि वयं अकरात् आयस्य लक्ष्यं पश्यामः तर्हि ऊर्जातः २०१७.२६ कोटिरूप्यकाणि, वनतः ८७.११ कोटिरूप्यकाणि, खननात् ३५३.६२ कोटिरूप्यकाणि, अन्येभ्यः ११८०.७९ कोटिरूप्यकाणि च भविष्यन्ति।

कुल्लू-लाहौल-उपत्यकायाः उच्चक्षेत्रैः सहितं मनालीनगरे प्रचण्डहिमपातः, अटल-कन्दरा रोहताङ्ग निरुद्धा

हिमसंस्कृतवार्ता- कार्यालयीयः प्रतिनिधिः। हिमाचलप्रदेशे रक्तसचेतनायाः मध्ये उच्चपर्वतक्षेत्रेषु प्रचण्डहिमपातः अभवत्। अटलकन्दरायां रोहताङ्गे जलोड़ीदर्रा इत्यत्र च हिमपातेन यातायातस्य गतिः स्थगिता अस्ति। लाहौल-स्पीतौ मंगलवासरस्य बुधवासरस्य च कृते शैक्षणिकसंस्थानि पिहितानि सन्ति। राजधान्याः शिमलायाः, धर्मशालायाः च सहितं राज्यस्य अधिकांशेषु निम्नक्षेत्रेषु सोमवासरे अपराह्णे प्रतिघण्टां ४० तः ५० किलोमीटरगत्या वायुवेगः अभवत्। मनालीनगरे वर्षा अभवत्। नेहरूकुण्डे हिमपातकारणात् यातायातस्य सम्मर्दः आसीत्। काङ्गडामण्डले धौलाधारपर्वतेषु अपि हिमपातः अभवत्। चम्बा, कुल्लू, शिमलामण्डलेषु अपि अनेकेषु स्थानेषु वर्षा अभवत्। सेबस्य कृते हिमपातः गोधूमस्य कृते वर्षा च साधु मन्यते। अधुना रक्तांकस्य, शिमलामरीचिकायाः च वपनस्य समयः अस्ति। पाङ्गी आदिवासीक्षेत्रस्य ४२ मार्गैः साकं मण्डले आहत्य ४४ मार्गेषु हिमपातेन वर्षाणां च कारणेन वाहनानां चक्राणि निरुद्धानि सन्ति। तस्मिन् एव काले मण्डलस्य ३०० ग्रामेषु विद्युत् विफलता वर्तते।

अटलकन्दरायाः दक्षिणद्वारे प्रायः ३० सेंटीमीटर पर्यन्तं हिमपातस्य कारणेन गमनागमनं निरुद्धम् अस्ति। आनी-कुल्लू राजमार्गः-३०५ जालोरी-दर्रा इत्यत्र अवरुद्धः अस्ति। उपायुक्तः लाहौल-स्पीति राहुल कुमारः प्रचण्डहिमपातस्य सचेतनाम् अवलोक्य उपमण्डलस्य केलाङ्गस्य उदयपुरस्य च सर्वाणि शैक्षणिकसंस्थानि २०, २१ फरवरी दिनाङ्केषु पिहितं स्थापयितुं निर्णयं कृतवान्। हिमपातस्य कारणेन अनेकेषु क्षेत्रेषु हिमशैलानां स्खलनस्य संकटः वर्तते। एतावता लाहौल उपत्यकायां ३० तः ६० सेंटीमीटरपर्यन्तं हिमपातः अभवत्। सीमामार्गसङ्गठनस्य मेजर रविशङ्करः अवदत् यत् स्तीङ्गरीतः तान्दीशून्यबिन्दुपर्यन्तं मार्गः पुनः स्थापितः।

मनालीनगरस्य नेहरूकुण्डे हिमपातकारणात् सम्मर्दः

मनालीनगरे हिमपातस्य मध्यं यातायातस्य सम्मर्दस्य कारणेन पर्यटकानां समस्याः वर्धिताः। पर्यटकसङ्घात् नेहरूकुण्डे, पलचाने, सोलङ्गनालायां च सम्मर्दः अभवत्। अस्य कारणात् पुलिसस्य समस्याः अपि वर्धिताः। अतिरिक्तसैनिकानाम् नियुक्तेः अनन्तरं यातायातस्य सम्मर्दस्य कारणेन जनानां मध्ये आक्रोशः वर्तते। सम्मर्दस्य कारणेन स्थानीयजनाः अपि व्याकुलाः सन्ति। अस्य ऋतोः द्वितीयः हिमपातः पर्यटनस्थले मनालीनगरे अभवत्। यतः हिमपातः आरब्धः तदा पर्यटकानां पर्यटनव्यापारिणां च मुखम् उज्वलं जातम्।

केन्द्रीयहस्थान्तरणात् हिमाचलाय प्राप्तुं शक्यन्ते १८,१४१.४७ कोटिरूप्यकाणि

यदि वयं राज्यस्य प्राप्तेः बजट-अनुमानं परीक्ष्यामः तर्हि राज्यं स्वस्य सर्वेभ्यः स्रोतेभ्यः १८,७३९.३९ कोटिरूप्यकाणि संग्रहयिष्यति। हिमाचलः केन्द्रीयहस्तांतरणात् १८,१४१.४७ कोटिरूप्यकाणि प्राप्तुं शक्नोति, येषु केन्द्रीयकरेषु राज्यस्य भागः १०,१२४.२० कोटिरूप्यकाणि, अन्ये केन्द्रीयहस्तांतरणं ८,०१७.२७ कोटिरूप्यकाणि च भविष्यति। सीसीएस अनुदानं यस्मिन् ऋणमपि समाविष्टं भविष्यति, तत् ५,२७२.२२ कोटिरूप्यकाणि भविष्यति। एवं प्रकारेण कुलराजस्वप्राप्तिः ४२,१५२.०८ कोटिरूप्यकाणि भविष्यति। कुलराजस्वव्ययः ४६,६६६.६३ कोटिरूप्यकाणि भविष्यति। अस्मिन् राज्यानां स्वकीययोजनासु ४२,७८८.३६ कोटिरूप्यकाणां व्ययः, केन्द्रप्रायोजितयोजनासु च ३,८७८.२७ कोटिरूप्यकाणां व्ययः भविष्यति।

आयव्ययकेन वर्धते हिमाचलस्य विकासः, राज्यस्तरीय-छेस्युमेलापकस्य उद्घाटने उक्तवान् राजस्वमन्त्री जगतप्रकाशनेगी

हिमसंस्कृतवार्ता- कार्यालयीयः प्रतिनिधिः।

राज्यसर्वकारः हिमाचलं फलराज्यं कर्तुं निश्चितः अस्ति। १३०० कोटिरूप्यकाणां शिवापरियोजना आरब्धा अस्ति, यस्मिन् षट्सहस्रहेक्टेयर भूमौ फलवृक्षाः रोपिताः भविष्यन्ति। १५००० उद्यानपालकाः अस्य लाभं प्राप्स्यन्ति। मण्डीमण्डलम् अपि अस्मिन् अन्तर्भवति। राजस्वमन्त्री जगतसिंह नेगी इत्यनेन रिवालसरे त्रिदिवसीयस्य राज्यस्तरीयस्य छेस्युमेलापकस्य उद्घाटनसमये एतदुक्तम्। सः अवदत् यत् कतिपयेषु मासेषु राजस्वन्यायालयद्वारा ९६,००० इन्तकालप्रकरणानां ६,००० तकसीमप्रकरणानाम् निराकरणं जातम्।

एते प्रकरणाः दीर्घकालं यावत् लम्बिताः आसन्। मुख्यमन्त्री सुखविन्दरसिंहसुकुवुः इत्यनेन प्रस्तुतं बजटं राज्यं आत्मनिर्भरतां प्रति नेष्यति इति उक्तवान्। सर्वकारेण जनप्रतिनिधिनां मानदेयस्य महती वृद्धिः कृता। मनरेगा इत्यस्य दैनिकवेतनं ३०० रूप्यकाणि यावत् वर्धितम् अस्ति।

क्षीरस्य मूल्यानि वर्धितानि सन्ति। एपीएमसी अध्यक्षः संजीव गुलेरिया इत्यनेन मेलापकस्य उद्घाटनार्थं राजस्वमन्त्री जगतसिंह नेगी इत्यस्य धन्यवादः कृतः। एतत् बजटं हिमाचलस्य विकासाय निश्चितरूपेण नूतनां गतिं दास्यति।

शिमलायाः श्यामलाघाट स्थिते जिला शिक्षण-प्रशिक्षण-संस्थाने सेवारतानां संस्कृत-शिक्षकाणां पञ्चदिवसीयं प्रशिक्षणं प्रारब्धम्

हिमसंस्कृतवार्ताः- शिमलागतदिवसे शिमलायाः श्यामलाघाट स्थिते जिलाशिक्षणप्रशिक्षण संस्थाने सेवारतानां संस्कृतशिक्षकाणां पञ्चदिवसीयं प्रशिक्षणं प्रारब्धम्। अस्मिन् प्रशिक्षणे जनपदस्य विविध खण्डेभ्यः ५० शिक्षकाः भागं गृहीतवन्तः। कार्यशालायाः आरम्भः दीपप्रज्वलनेन सरस्वती वन्दनया अभवत्। तदन्तरं सर्वेषां शिक्षकाणां संस्कृते परिचयः अभवत्। अस्यां कार्यशालायां शिक्षण संस्थानस्य प्रधानाचार्यवर्याः श्री जयदेव नेगी महोदयाः, जिला- शिक्षणप्रशिक्षणसमन्वयकः श्री कृष्ण गाजटा महोदयाः अपि स्वोद्बोधनं कृतवन्तः। कार्यशालायाः प्रथमसत्रे डॉ. प्रेम शर्मा, द्वितीयसत्रे कामेश्वर शर्मा, तृतीयसत्रे डॉ. मदनमोहन शर्मा, चतुर्थसत्रे च गुलशन शर्मा स्व-स्व विषयोपरि व्याख्यानं दत्तवन्तः।

इन्दिरागांधी- आयुर्विज्ञान- महाविद्यालये आरकेएस- कर्मचारिणां कार्यस्थगनान्दोलनम्, रोगिणां दीर्घपङ्क्यः

हिमसंस्कृतवार्ता:- शिमला। हिमाचलप्रदेशस्य इन्दिरागांधी-आयुर्विज्ञानमहाविद्यालये आरकेएस- कर्मचारिभिः नियमितवेतनमानस्य कृते कार्य-स्थगनान्दोलनं आरब्धम् अस्ति। प्रातः ११ वादनपर्यन्तं आरकेएस-कर्मचारिणः कृष्णवर्णीय- फलकधारिणः चिकित्सालयस्य बहिः मौनविरोधं कुर्वन्ति स्म। अस्य कारणात् चिकित्सालयं आगच्छन्तः रोगिणः बहु समस्यानां सम्मुखीकरणं कर्तुं प्रवृत्ताः आसन् । यावत् तेषां याचनापूर्तिः न भवति तावत् कर्मचारिणः कार्य- स्थगनान्दोलने (पेन डाउन स्ट्राइक) एव तिष्ठन्ति इति कर्मचारिणः वदन्ति। सोमवासरे चिकित्सालये रोगिणां दीर्घपङ्क्यः आसीत्। एतस्य अतिरिक्तम् ओपीडी-पटले, प्राचार्यस्य, वरिष्ठचिकित्साधोक्षकस्य च कार्यालये अपि कार्यं स्थगितम् अभवत्। प्रातः ८ वादनतः रात्रौ ११ वादनपर्यन्तं चिकित्सालयस्य पंजीकरणस्थलं पिहितं भवति इति कारणेन चिकित्सालये रोगिणां चिकित्सायां विलम्बः अभवत्। आरकेएस- संघस्य अध्यक्षः अरविन्दपालः अवदत् यत् अष्टवर्षस्य कार्यकालस्य पूर्णतायाः अनन्तरम् अपि कर्मचारोणां कृते नियमितवेतनमानं न दीयते। यत्र सः दशवर्षाधिकं यावत् अत्र कार्यं कुर्वन् अस्ति। यत्र २०१६ तमे वर्षे अष्टवर्षं पूर्णं कृतवन्तः कर्मचारिभ्यः नियमितवेतनपरिमाणं दीयते, २०१९ तमे वर्षे च ३५ कर्मचारिणः अष्टवर्षं पूर्णं कृतवन्तः, तथापि नियमितवेतनपरिमाणं न दीयते। अस्य विषये चिकित्सालयप्रशासनाय, सर्वकाराय च बहवः अनुरोधः कृताः, परन्तु तेषाम् आग्रहाः न पूर्यन्ते, यस्मात् कारणात् ते कार्य-स्थगनान्दोलनं (पेन डाउनस्ट्राइक) आरब्धवन्तः, मंगलवासरात् चतुर्होरापर्यन्तं आन्दोलनं करिष्यन्ति।

हिमाचले वातावरणे परिवर्तनम् वृष्ट्या हिमपातेन च वर्धितं शैत्यम्

हिमसंस्कृतवार्ता:- डॉ. अमित शर्मा। हिमाचलप्रदेशे वातावरणे पुनः शैत्यस्य वृद्धिः जाता। उच्चक्षेत्रेषु हिमपातं, निम्नक्षेत्रेषु च वृष्टिः जायते। निरन्तरं हिमपातस्य कारणात् स्थानीयप्रशासनेन सावधानतापूर्णाः उपायाः कृताः, येन सोलाङ्ग-अवरोधात् अटल-सुरङ्ग- रोहताङ्गपर्यन्तं सर्वेषां वाहनानां गमनं प्रतिबन्धितम् अस्ति। अस्मिन् निर्णये पर्यटकानां स्थानीयजनानाञ्च सुरक्षायै प्राथमिकता दत्ता, यतः कोहरायुक्तेषु क्षेत्रेषु प्रचण्डहिमपातेन मार्गस्य स्थितिः प्रभाविता भवति। द्वितीयदिने यावत् राज्यं उच्च-उच्चक्षेत्रेषु निरन्तरं हिमपातेन सह ग्रस्तं भवति, येन प्रमुखमार्गाः, सुरङ्गप्रवेशबिन्दुः च पिधिताः भवन्ति अटलसुरङ्गः रोहताङ्गः, जालोरी-दर्रेण च चुनीतीपूर्णमौसमस्य कारणेन अस्थायीरूपेण पिधितौ स्तः, येन एतेषु महत्त्वपूर्णक्षेत्रेषु वाहनानां गतिः प्रभाविता अस्ति। हिमाचलप्रदेशस्य विभिन्नक्षेत्रेषु हिमपातस्य आँकडानि मौसमघटनायाः प्रभावं प्रकाशयन्ति। लाहौल-नगरस्य ताण्डीनगरे २० से.मी., त्रिलोकीनाथ- कुकुमसेरी- नगरयोश्च ३० से.मी. अन्येषु क्षेत्रेषु, यथा सिस्सु, अटल सुरङ्ग उत्तरद्वारं, जिस्पा, कोक्सर, रोहताङ्ग-दर्रेण च महती हिमपातः अभवत्। वातावरणविभागस्य सचेतनाः समीचीनाः सिद्धाः, सोमवासरे मेघनादः, विद्युत्तार्जना, वायुवेगः च प्रतिघण्टां ४० तः ५० किलोमीटरं यावत् भवति इति पूर्वानुमानं भवति। आवश्यकसेवासु सम्भाव्यविघ्नानां, दृश्यतायाः न्यूनतायाः च विषये निवासिनः पर्यटकाः च सावधानाः कृत्वा रेड अलर्ट जारीकृतम्।

यथा हिमपातः निरन्तरं भवति तथा निवासिनः आगन्तुकाः च पूर्वसूचनानां विषये अद्यतनं भवितुं, प्रभावितप्रदेशेषु गच्छन् सावधानतां च स्वीकुर्वन्तु इति परामर्शः दीयते। विभागद्वारा स्थितिः निकटतया निरीक्षिता भविष्यति, यथा स्थितिः विकसिता भवति तथा अद्यतनं भविष्यति।

विश्व- सामाजिकन्याय- दिवसः

“विश्व सामाजिक न्याय दिवस”
पर आएं जाति, धर्म, वंश, वर्ग के सारे भेदभाव भुलाकर एक दूसरे के मानवीय अधिकारों का सम्मान करने का प्रण लें।

डॉ.नरेन्द्रराणा,सिरमौरः हि.प्र.

विश्व- सामाजिकन्याय- दिवसः प्रतिवर्षं २० फरवरी दिनाङ्के आचर्यते। सामाजिकन्यायस्य प्रवर्धनाय, सर्वेषां कृते स्वस्य पूर्णक्षमतायाः अवसरः भवतु इति सुनिश्चित्य अयं दिवसः समर्पितः अस्ति। सामाजिकन्यायस्य विश्वदिवसः सामाजिकन्यायस्य युद्धे कृता प्रगतिः चिन्तयितुम्, अवशिष्टानि आह्वानानि च चिन्तयितुम् अवसरः अस्ति। अधिकन्यायपूर्णस्य समावेशीविश्वस्य निर्माणार्थं आवश्यकानां सामूहिकप्रयत्नानाम् अपि पुनः प्रतिबद्धतायाः दिवसः अपि अस्ति। विश्वसामाजिकन्यायदिवसस्य २०२४ विषयस्य विषये तस्य इतिहासस्य महत्त्वस्य च विषये ज्ञास्यामः।

सामाजिक न्यायस्य विश्व 2024: विषय

अस्मिन् वर्षे सामाजिकन्यायस्य विश्वदिवसस्य विषयः "अन्तरालानां पूरणं, गठबन्धनस्य निर्माणं" इति। अद्यत्वे

अस्माकं जगतः सम्मुखे ये आह्वानाः सन्ति तेषां निवारणाय सहकार्यस्य साझेदारीयाश्च महत्त्वं अयं विषयः बोधयति। सामाजिकसमावेशं समन्वयं च प्रवर्धयितुं भेदभावस्य असमानतायाः च निवारणस्य आवश्यकताम् अपि प्रकाशयति। सामाजिकन्यायस्य विश्वदिवसः सर्वेषां कृते उत्तमं, न्यायपूर्णं च विश्वं निर्मातुम् अवसरः अस्ति।

सामाजिक न्यायस्य विश्व 2024: महत्वम्

सामाजिकन्यायस्य विश्वदिवसः महत्त्वपूर्णः अस्ति यतोहि एतत् सर्वेषां कृते सामाजिकन्यायस्य महत्त्वं प्रकाशयति। इदम् अधिकं न्यायपूर्णं समावेशी च विश्वं निर्मातुम् आवश्यकतां बोधयितुम् अवसरः अस्ति यत्र सर्वेषां कृते स्वस्य पूर्णक्षमताम् प्राप्तुं अवसरः भवति। सामाजिकन्यायस्य विश्वदिवसः सामाजिकन्यायस्य युद्धे कृताप्रगतेः विषये चिन्तनस्य, अवशिष्टानां आह्वानानां च पहिचानस्य अवसरः अपि अस्ति। सामाजिकन्यायस्य संघर्षः एकः सामूहिकः प्रयासः अस्ति यस्य कृते सर्वेषां जनानां समुदायानाञ्च प्रतिबद्धतायाः सहकार्यस्य च आवश्यकता वर्तते इति स्मरणं भवति।

सामाजिक न्यायस्य विश्व:- इतिहासः

सामाजिकन्यायस्य विश्वदिवसस्य इतिहासः १९९५तमे वर्षे आरब्धः यदा डेन्मार्कदेशस्य कोपेनहेगेननगरे सामाजिकविकासाय कोपेनहेगेन-शिखरसम्मेलनं आयोजितम् आसीत्। शिखरसम्मेलनस्य परिणामः कोपेनहेगेनघोषणा, कार्यकार्यक्रमः च अभवत्, यस्मिन् दरिद्रतायाः, बेरोजगारी, भेदभावस्य च समाप्तिः इति आह्वानं कृतम्। संयुक्तराष्ट्रसङ्घस्य महासभायाः प्रथमवारं २००७ तमे वर्षे सामाजिकन्यायस्य विश्वदिवसः घोषितः। द् द्विदिन इत्यत्र वयं केवलं प्रेक्षकाणां प्रति उत्तरदायी स्मः। सदस्यत्वेन अस्माकं पत्रकारितायाः आकारं दातुं सक्रियभूमिकां निर्वहन्तु। यतः सत्यं तस्य मूल्यं वर्तते।

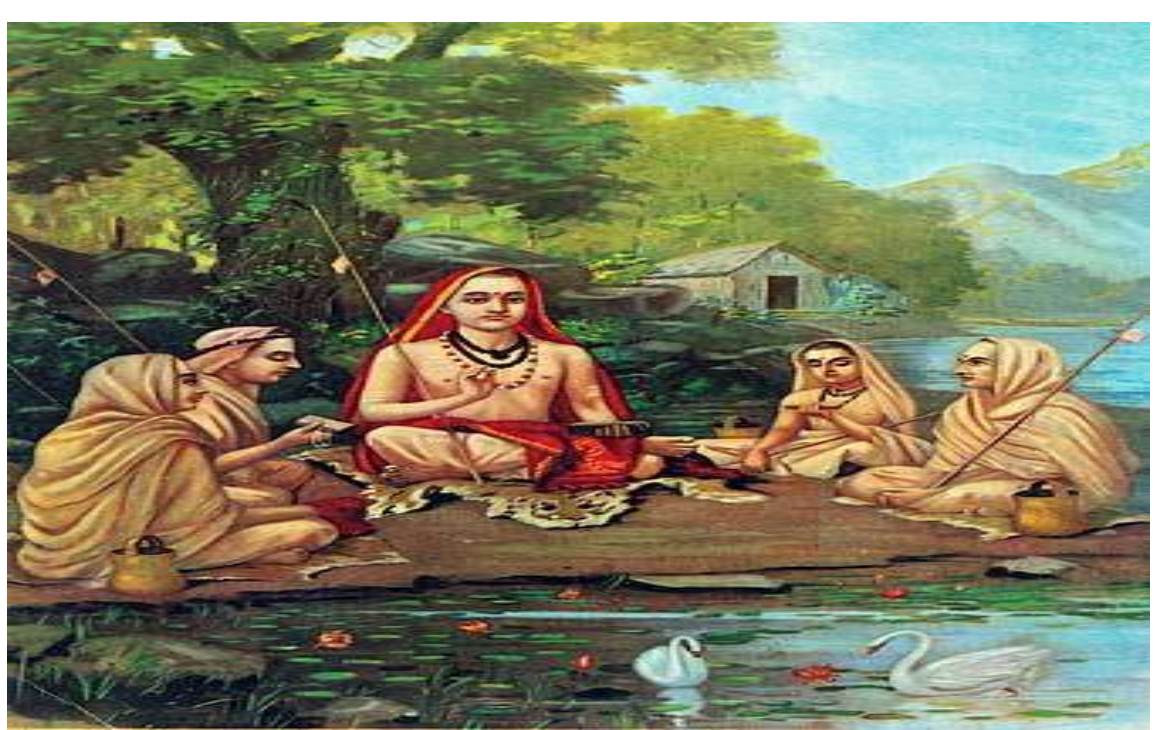
प्रारब्धा केन्द्रीयमाध्यमिकशिक्षायाः दशमकक्षायाः परीक्षा

हिमसंस्कृतवार्ता:- कुणाल कौशिकः, मोतिहारी

केन्द्रीयमाध्यमिकशिक्षापरिषदः (CBSE) मुख्यपरीक्षाः सोमवासरात् आरब्धा। परीक्षाः प्रातः १०.३० वादने आरभ्य अपराह्णे १.३० वादने समाप्तं भविष्यति। परीक्षाकेन्द्रे प्रवेशात् पूर्वं छात्राणां सघनपरीक्षणं भविष्यति। बोर्ड इत्यस्य अनुसारं परीक्षाः द्वयोः पालयोः करिष्यन्ति। प्रथमपालिकायाः परीक्षा प्रातः १०.३० वादने द्वितीयपालिकायाः अपराह्णे १.३० वादने च भविष्यति। परन्तु छात्रे अर्धहोरापूर्वं केन्द्रं प्राप्तव्यं भविष्यति। अस्मिन् वर्षे भारतस्य विदेशेषु च २६ देशेभ्यः ३९ लक्षाधिकाः अभ्यर्थिनः परीक्षायां उपस्थिताः भविष्यन्ति। महत्त्वपूर्णं मार्गदर्शिका- अभ्यर्थिभिः प्रातः १० वादने परीक्षाकेन्द्रं प्राप्तव्यम्। परीक्षासमये छात्रैः केवलं पारदर्शी जलपुटं पारदर्शिका लेखनी आनेतव्या। एतदतिरिक्तं विद्यालयेन निर्गतं परिचयपत्रं, बोर्डतः प्राप्तं प्रवेशपत्रं चापि सह आनेतव्यं भविष्यति।

त्वं मम शरीरात् दूरे अपसर्तुम् इच्छसि उत मम शरीरे विद्यमानात् आत्मनः दूरे अपसर्तुम् इच्छसि?

चण्डालः - हे शङ्कर! मम प्रश्रस्य उत्तरं देहि! त्वं मम शरीरात् दूरे अपसर्तुम् इच्छसि उत मम शरीरे विद्यमानात् आत्मनः दूरे अपसर्तुम् इच्छसि? इदानीमेव त्वया उक्तम् - मत्तः दूरे अपसर! मनुष्यस्य शरीरं तु अत्रेण पुष्टं भवति। आत्मा तु सर्वेषां शरीरे एक एव भवति। एवं चेत् त्वं कथं वक्तुं शक्नोषि यत् त्वं चण्डालः असि अहं च ब्राह्मणः अस्मि इति!

आदिशङ्कराचार्य - (प्रणम्य) हे प्राणिनां श्रेष्ठ! इदानीं त्वया यदुक्तं तदेव परमं सत्यम्। त्वम् आत्मज्ञानी असि, अहं च तव दासः अस्मि।-

व्याकरणाध्ययनस्य

प्रयोजनानि-३

पञ्च मुख्यप्रयोजनानि विहाय पतञ्जलिना अन्यानि त्रयोदश गौणप्रयोजनान्यपि उक्तानि सन्ति। तानीमानि-

१) अपशब्दोच्चारणात् म्लेच्छत्वम् मा प्राप्नुयामः- ये अपशब्दान् प्रयुज्यन्ते ते म्लेच्छाः सन्ति। यथा असुराः हेऽरयः हेऽरयः इति वक्तव्ये सति प्रमादात् हेलयः हेलयः इति अवदन् सङ्ग्रामे परास्ताः च अभवन्। एवमपशब्दोच्चारणेन म्लेच्छत्वं न प्राप्नुयाम इत्यर्थं व्याकरणाध्ययनस्य आवश्यकता।

२) दुष्टशब्दोच्चारणात् विपरीतफलं मा भवेत्- उक्तं च-
दुष्टः शब्दः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तः न तमर्थमाह।
स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधात्॥

त्वष्टा नाम कश्चन असुरः आसीत्। तस्य पुत्रः इन्द्रेण हतः। अतः वैरप्रत्ययायनाय त्वष्टा अभिचारयागेण इन्द्रं घातयितुं प्रवृत्तः। तस्मिन्त्यागे 'स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्धस्व' इति मन्त्रस्य प्रयोजने इन्द्रशत्रुः इति शब्दे अन्तोदात्ते पठितव्ये तेन प्रमादात् सः आद्युदात्तः पठितः। शत्रुशब्दस्य अत्रत्यर्थः घातयिता, मारयिता वा। अन्तोदात्तत्वे सः तत्पुरुषसमासः भवति तस्यार्थः इन्द्रस्य शत्रुः नाम घातयिता। तथापि आद्युदात्ते पठिते बहुव्रीहिः भवति - इन्द्रः यस्य घातयितः तादृशः इति अर्थः।

प्रामादिकपठनेन यः यज्ञात् समुत्पन्नः वृत्रः सः इन्द्रेण सङ्ग्रामे हतः। एवं दुष्टशब्दोच्चारणेन विपरीतस्य फलस्य प्राप्तिः मा भवेत् एतदर्थं पठितव्यं व्याकरणम्।

३) अध्ययनं निरर्थकं निष्फलं मा भवेत्-
यदधीतमविज्ञातं निगदेनैव शब्दते।

अनाग्राविव शुष्कैधो न तज्ज्वलति कर्हिचित्॥

यद् अधीतं तस्य अर्थविज्ञानं स्यात् चेत् तदध्ययनं सफलं भवति। अर्थम् अविज्ञाय यदि पठितं केवलं मुखेन उच्चार्यते तर्हि तत् अग्नेः अभावात् यथा शुष्काणि काष्ठानि निरुपयोगीनि भवन्ति तथैव निष्फलं भवति। अतः अध्ययनम् निरर्थकं मा भूत् इत्यर्थं व्याकरणं पठनीयम्।

४) अपशब्दप्रयोक्ता अधर्म प्राप्नोति-

यस्तु प्रयुङ्क्ते कुशलो विशेषे शब्दान् यथावत् व्यवहारकाले।
सोऽनन्तमाप्नोति जयं परत्र वाग्योगविद् दुष्यति चापशब्दैः॥

एषः कात्यायनेन पठितः भ्राजा नामश्लोकः। यः कुशलः शब्दवेत्ता व्यवहारे योग्यरीत्या शब्दान् उपयुज्यते सः सर्वत्र जयं प्राप्नोति। तथापि यः अवाग्योगवित् अस्ति, शब्दप्रयोगे निष्णातः न अस्ति सः अपशब्दान् प्रयोगेण अधर्मं प्राप्नोति पापीयान् च भवति।

५) शिष्टाचारप्रयोगे स्त्रीवत् मा भवाम-

अविद्वांसः प्रत्यभिवादे नाम्नो ये न प्लुतिं विदुः।

कामं तेषु तु विप्रोष्य स्त्रीष्विवायमहं वदेत्॥

स्वज्येष्ठानभिवादनम् 'अभिवाद्ये देवदत्तोऽहं भोः' इत्यादि उच्चार्यम्। तस्य प्रत्यभिवादाने ज्येष्ठेन 'आयुष्मान् भव देवदत्तः॥' इत्यादि उच्चार्यते। तत्र देवदत्तादिनाम्नाम् अन्तिमस्वरः प्लुतः उच्चारणीयः इति शिष्टाचारः। एतं शिष्टाचारं स्त्रियः न जानन्ति इत्यतः तेषां पुरतः स्वनाम्नः उच्चारणं विनैव केवल 'अयम् अहम्' एवं ब्रूयात् इति मन्वादयः--

अभिवादात् परं विप्रो ज्यायांसमभिवादनम्।

असौ नामाहमस्मीति स्वं नाम परिकीर्तयेत्॥

नामध्येयस्य ये केचिदभिवादानं न जानते।

तान्प्राज्ञोऽहमिति ब्रूयात् स्त्रियः सर्वास्तथैव च॥

वयमपि स्त्रीसदृशाः शिष्टाचारम् अजानानाः मा भवेम इत्यर्थं व्याकरणम् अध्येतव्यम्।

श्री अभिजित् तोडकरः

सुभाषितशिक्षणप्रमुखः

संस्कृतभारती, पश्चिममहाराष्ट्रप्रान्तः।

॥श्रीरामस्वागतगानम्॥

(लयः- त्वदीयं स्वागतं कुर्मः॥)

प्रतीक्षा पूर्णतां याति स्वायोध्या भूतले भाति।
तवास्ति स्वागतं तत्र प्रभो श्रीरामनारायण॥
मृदङ्गादि यथाशक्ति करोति किरतनं रम्यम्।
पठित्वा स्वस्तिमन्त्रं ते करोमि स्वागतं देव॥
न द्वेषो नैव मे स्वार्थो न वा किञ्चिद्दुर्भावः।
अहं ते भद्रं भक्तिवान् करोमि स्वागतं स्वामिन्॥
हे देव! हे नराधीश! श्रीसाकेते तटस्थे मे।
इदानीं स्वालये भव्ये तवास्ति स्वागतं राजन्॥
दयामय दैत्यनाशार्थं युगेऽस्मिन् दर्शनं देयम्।
अहं ते स्वागतं कर्तुं सदैव तत्परो वर्ते।
धनं नास्त्याधिकं पार्श्वे न चास्ति साधनाशक्तिः।
अहं दीनो महादुष्टः परन्तु बालकस्त एव।
कपीशेश! शशीशेश! तवेशानेश! दीनेश!।
स्वजन्मस्थान एवेश! पुनश्चास्त्याभिनन्दनम्॥
प्रणेता- ईशान तिवारी, व्याकरणविभागः,
काशीहिन्दूविश्वविद्यालय।

वाक्याभ्यासः (कर्तरि/कर्मणिप्रयोगः)

लट्-लकारे

छात्रः ग्रन्थं पठति- छात्रेण ग्रन्थः पठ्यते।
सीता श्लोकं लिखति- सीतया श्लोकः लिख्यते।
त्वं फलं खादसि- त्वया फलं खाद्यते।
वयं दुर्जनं निन्दामः- अस्माभिः दुर्जनः निन्द्यते।
धार्मिकाः दुर्गुणान् त्यजन्ति- धार्मिकैः दुर्गुणाः त्यज्यन्ते।
राजा प्रजाः रक्षति- राज्ञा प्रजाः रक्ष्यन्ते।
राधा पाठौ पठति- राधया पाठौ पठ्यते।
श्रद्धालवः देवं नमन्ति- श्रद्धालुभिः देवः नम्यते।
अर्चकाः देवान् अर्चन्ति- अर्चकैः देवाः अर्च्यन्ते।
विद्यार्थिनः कथाः लिखन्ति- विद्यार्थिभिः कथाः लिख्यन्ते।
यूयं नियमान् पालयथ- युष्माभिः नियमाः पाल्यन्ते।
यूयं नृत्यकार्यक्रमम् अवलोकयथ- युष्माभिः नृत्यकार्यक्रमः अवलोक्यते।
रक्षकाः चोरो ताडयन्ति- रक्षकैः चोरौ ताड्यते।
महिलाः दीपान् निर्वापयन्ति- महिलाभिः दीपाः निर्वाप्यन्ते।
रजकौ वस्त्राणि क्षालयतः- रजकाभ्यां वस्त्राणि क्षाल्यन्ते।
मालाकारः माले रचयति- मालाकारेण माले रच्यते।
मीरा सख्यौ सूचयति- मीरया सख्यौ सूच्यते।
चोराः वस्तूनि चोरयन्ति- चौरैः वस्तूनि चोर्यन्ते।
रोहितः लेखनीः स्थापयति- रोहितेन लेखनीः स्थाप्यन्ते।
रामगोपालौ कार्याणि चिन्तयतः- रामगोपालाभ्यां कार्याणि चिन्त्यन्ते।
रमेशः कथां कथयति- रमेशेन कथा कथ्यते।
कविः कविताः रचयति- कविना कविताः रच्यन्ते।
मालिनी चित्रं रचयति- मालिन्या चित्रं रच्यते।
धनवान् रूप्यकाणि गणयति- धनवता रूप्यकाणि गण्यन्ते।
गुरुः शिष्यं बोधयति- गुरुणा शिष्यः बोध्यते।
(अनुवर्तिष्यते)

असमप्रदेशीयः विज्ञानशिक्षकः, नारदोपाध्यायः

हिमाचलसंस्कृत-अकादमी, शिमला (हि.प्र.)

“हिमाचलप्रदेशसंस्कृतमहाविद्यालयीयच्छात्राणां द्विदिवसीयप्रतिस्पर्धा: २०२४”

सहस्रमिदं संसृच्यते यत् हिमाचलसंस्कृत-अकादमी-शिमलाद्वारा मार्चमासस्य ०४-०५ दिनाङ्कयोः राजकीयसंस्कृतमहाविद्यालय-सोलने संस्कृतस्य विविधशास्त्रीयप्रतिस्पर्धानामायोजनं करिष्यते। तत्र विविधानां स्पर्धानां कृते विषयाः प्रदत्ताः वर्तन्ते, तेषु केषुचिदपि विषयेषु छात्राः भागं ग्रहीतुमर्हन्ति। हिमाचलप्रदेशस्य सर्वेऽपि महाविद्यालयाः विश्वविद्यालयाश्च स्वप्रतिस्पर्धालूनां नामानि फरवरीमासस्य २५ दिनाङ्कं यावत् अवश्यमेव आयोजकसंस्थायै प्रेषयन्तु।

प्रतियोगितायाः नियमावलिः

- सस्वरशुक्लयजुर्वेद-मन्त्रोच्चारणरीक्षायां प्रदत्तेषु सुक्तेषु कस्यचित् एकस्य सम्पूर्णसूक्तस्य सस्वरपाठः करणीयः। शिवसंकल्पसूक्तम् (अध्यायः ३४, मन्त्रः १-६), मेधासूक्तम् (अध्यायः ३२, मन्त्रः १३-१६), विष्णुसूक्तम् (अध्यायः ५, मन्त्रः १८-२१), उत्तरनारायणसूक्तम् (अध्यायः ३१, मन्त्रः १७-२२)।
- भाषणाय सद्योभाषणाय च पञ्चनिमेषात्मकः (४+१) कालः दीयते। तत्र चतुर्निमेषाणामन्ते प्रथमा सूचना दीयते। तदनन्तरमेकनिमेषाभ्यन्तरे भाषणमुपसंहरणीयम्।
- सद्योभाषणविषयाः प्रथमरात्रौ कार्यक्रमान्ते प्रतिभागिभ्यः वेद-व्याकरण-साहित्य-दर्शन-ज्योतिष-धर्मशास्त्रादिग्रन्थेभ्यः कश्चन विषयविशेषः शीर्षकत्वेन उद्घोषयिष्यते।
- श्लोकोच्चारणे भिन्न-भिन्न-छन्दःसु त्रय एव श्लोकाः प्रतिस्पर्धालूना उच्चारणीयाः। अनुष्टुप्-छन्दसि श्लोकोच्चारणं वर्जितम्।
- गीतिकागायनाय पञ्चनिमेषात्मकः (४+१) कालः दीयते।
- लघुप्रश्नोत्तरी (QUIZ) तथा सूत्रान्त्याक्षरी इत्यनयोः प्रतियोगितयोः द्वयोः छात्रयोः एक एव गणः प्रत्येकं महाविद्यालयात् भागं ग्रहीतुमर्हति।

प्रथमं दिनम्- ०४ मार्च, २०२४ (उद्घाटनसत्रं प्रतियोगितायाः आरम्भश्च)

१) लघुप्रश्नोत्तरीप्रतियोगितायां वेद-व्याकरण-साहित्य-दर्शन-ज्योतिष-धर्मशास्त्र-आधुनिकव्यावहारिकविषयेभ्यः प्रश्नाः भविष्यन्ति।

२) लघुनाटकप्रतियोगितायां प्रतिमहाविद्यालयतः अधिकाधिकं १० छात्राः (गायक-वादकसहिताः) एव भवेयुः तथा च अभिनयः १०-१२ निमेषात्मकः एव स्यात्।

३) भाषण-सद्योभाषण-श्लोक-मन्त्रोच्चारण-गीतिकाप्रतियोगितासु एकस्याः संस्थायाः एक एव प्रतिभागी भागं ग्रहीतुमर्हति।

उष्णपेयम् -

तृतीयसत्रम्

वादनपर्यन्तम्)

१) सूत्रान्त्याक्षरीप्रतियोगिता

२) संस्कृतलघुनाटिका

रात्रिभोजनम्

समयः- ७:३० वादनतः ९ वादनपर्यन्तम्

द्वितीयं दिनम् दिनाङ्कः- ०५ मार्च, २०२४

चतुर्थसत्रम्

वादनपर्यन्तम्)

१) सद्योभाषणप्रतियोगिता

२) समापनसमारोहः पारितोषिकवितरणश्च

प्रथमसत्रम्

समयः- १०:३० वादनतः १:०० वादनं यावत्

१) उद्घाटनसत्रम्

२) सस्वरशुक्लयजुर्वेद-मन्त्रोच्चारणपरीक्षा

३) संस्कृतभाषणप्रतियोगिता

मध्याह्नभोजनम् -

समयः- १ वादनतः २ वादनपर्यन्तम्

द्वितीयसत्रम्

(समयः- २ वादनतः ५ वादनपर्यन्तम्)

१) श्लोकोच्चारणप्रतियोगिता

२) संस्कृतगीतिकाप्रतियोगिता

३) लघुप्रश्नोत्तरीप्रतियोगिता

समयः- ५ वादनतः ५:१५ वादनं यावत्

(समयः- ५:१५ वादनतः ७:३०